

MAŁGORZATA PRZENIOSŁO

<https://orcid.org/0000-0001-7487-9976>

Instytut Pedagogiki Uniwersytetu

Jana Kochanowskiego w Kielcach

MAREK PRZENIOSŁO

<https://orcid.org/0000-0002-7387-8530>

Instytut Historii Uniwersytetu

Jana Kochanowskiego w Kielcach

PROFESOROWIE EKONOMII I NAUK POKREWNYCH NA UNIWERSYTETACH II RZECZYPOSPOLITEJ

Zarys treści: W artykule przedstawiono portret zbiorowy profesorów kierujących w okresie międzywojennym uniwersyteckimi katedrami ekonomii lub związanymi z ekonomią. Takie struktury utworzono na każdym z sześciu funkcjonujących wówczas uniwersytetów. Poszczególne fragmenty tekstu dotyczą miejsca urodzenia i pochodzenia społecznego profesorów; ich wykształcenia, drogi zawodowej i naukowej przed otrzymaniem katedry; aktywności naukowej (w tym szczególnie publikacyjnej); prowadzonych zajęć dydaktycznych; funkcji pełnionych na uczelni; aktywności politycznej i społecznej, także życia rodzinnego. Zarysowano również losy profesorów po 1939 r.

The content outline: The article presents a collective portrait of the professors who headed university chairs of economics or economics-related departments in the interwar period. Such structures were established at each of the six universities that were then in operation. Individual sections of the text describe the professors' place of birth and social background; their education, professional and academic career before receiving the chair; their academic activity (including, in particular, publications); their teaching activities; their functions at the university; their political and social activities, and their family life. The fate of professors after 1939 is also outlined.

Słowa kluczowe: uniwersytety w II Rzeczypospolitej, ekonomiści polscy w XX w.

Keywords: universities in the Second Republic of Poland, Polish economists in the 20th century

Uwagi wstępne

Tekst jest próbą zarysowania portretu zbiorowego profesorów kierujących w okresie międzywojennym uniwersyteckimi katedrami ekonomii. Takie struktury utworzono na każdym z sześciu funkcjonujących wówczas uniwersytetów¹. Do analizowanej grupy zaliczono też osoby stojące na czele katedr, których profil był częściowo związany z ekonomią, chodzi np. o katedry skarbowości. Nawet w przypadku katedr *stricte* ekonomicznych ich charakter i nazewnictwo nie były jednolite, w większości wypadków nie funkcjonowały one jako katedry ekonomii, ale zwykle zawierały w swych nazwach jeszcze dodatkowe człony, uszczegóławiające charakter danej struktury². Rozważaniami objęto tylko tych kierowników katedr, którzy mieli formalne nominacje profesorskie, nie uwzględniono osób czasowo kierujących interesującymi nas strukturami (zatrudnionych w charakterze zastępców profesorów). Wspomnieć też trzeba, że część katedr, mimo że poszczególne uczelnie posiadały zgodę na ich funkcjonowanie³, czasowo nie była obsadzona.

Tematyka podjęta w artykule nie była do tej pory przedmiotem zainteresowania badaczy. Informacje zamieszczone w tekście oparto przede wszystkim na źródłach archiwalnych, wśród nich w dużym stopniu nateczkach personalnych poszczególnych osób. Sięgnięto zarówno do zbiorów archiwów krajowych – szczególnie Archiwum Głównego Akt

---

¹ Było to pięć uniwersytetów państwowych: Uniwersytet Jagielloński (dalej: UJ), Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie (dalej: UJK), Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie (dalej: USB), Uniwersytet Warszawski (dalej: UW), Uniwersytet Poznański (dalej: UP) oraz jeden prywatny: Katolicki Uniwersytet Lubelski (dalej: KUL).

² W przypadku katedr, które tylko pośrednio miały charakter katedr ekonomicznych, przynajmniej biorąc pod uwagę ich nazwę, przy kwalifikowaniu do interesującej nas grupy wzięto pod uwagę także specjalność naukową samego kierownika danej struktury (odbyte przez niego studia, profil doktoratu i habilitacji, tematykę dorobku publikacyjnego).

³ W Polsce w okresie międzywojennym system organizacji uczelni akademickich opierał się na funkcjonowaniu ograniczonej liczby katedr profesorskich (nadzwyczajnych i zwyczajnych). O ich tworzeniu i liczbie decydowało Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP). Na kierowników katedr powoływano profesorów nadzwyczajnych lub (co było angażem bardziej prestiżowym) profesorów zwyczajnych. Podobne zasady obowiązywały na uczelniach galicyjskich przed 1918 r. W przypadku sześciu uniwersytetów łącznie profesorów kierujących w okresie międzywojennym katedrami było 841. Niektórzy z nich zmienili miejsce pracy i powierzono im katedrę na kolejnym uniwersytecie, po uwzględnieniu takich przypadków na wszystkich uniwersytetach profesorów kierujących katedrami było 953.

Dawnych (dalej: AGAD), Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Archiwum PAN w Warszawie (i jego oddziałów w Krakowie i Poznaniu), Archiwum UJ, Archiwum UW, Archiwum Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (dalej: Archiwum UAM), Archiwum KUL; jak i zagranicznych – szczególnie Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego w Wilnie (dalej: LCAP Wilno) i Lwowskiego Państwowego Archiwum Obwodowego (dalej: LPAO). Aby uniknąć wielokrotnego powtarzania w przypisach odwołań do wykorzystanych materiałów, w aneksie zamieszczono wykaz wykorzystanych źródeł (w przypadku niektórych profesorów także opracowań). W przypisach znalazły się zaś informacje o dodatkowych wykorzystanych pozycjach.

Katedry ekonomii i związane z ekonomią

W okresie międzywojennym na sześciu istniejących wówczas uniwersytetach (zob. przyp. 1) było zatrudnionych w sumie 27 profesorów kierujących katedrami ekonomii lub związanymi z ekonomią. Byli to: Tadeusz Brzeski, Ignacy Czuma, Stanisław Głębiński, Ludwik Górski, Stanisław Grabski, Mieczysław Witold Gutkowski, Adam Heydel, Antoni Kostanecki, Adam Krzyżanowski, Witold Zenon Krzyżanowski, Jan Stanisław Lewiński, Tomasz Lulek, Roman Orzęcki, Henryk Aleksander Radziszewski, Roman Rybarski, Stefan Schmidt, Wiktor Schramm, Witold Staniewicz, Edward Strasburger, Czesław Strzeszewski, Stefan Surzycki, Stanisław Swianiewicz, Antoni Szymański, Edward Taylor, Leon Bernard Waściszakowski, Stefan Zaleski i Władysław Marian Zawadzki (miejsce zatrudnienia profesora i nazwa kierowanej przez niego katedry zob. tab. 1)⁴. Czterech wymienionych profesorów zmieniło miejsce pracy i objęło katedrę na kolejnym uniwersytecie. Antoni Kostanecki i Roman Rybarski początkowo byli zatrudnieni na UJ, następnie na UW. Także na UW katedry otrzymali początkowo pracujący na UP Tadeusz Brzeski i Stefan Zaleski. Wszyscy analizowani profesorowie to mężczyźni, kobiet kierujących w II Rzeczypospolitej katedrami uniwersyteckimi było niewiele, tylko pięć.

---

⁴ Ze względu na stosunkowo niewielką liczbę osób, która zostanie poddana analizie, w przypadku niektórych elementów przedstawiony portret nie zawsze będzie pozwalał na wyciąganie dalej idących wniosków. Mimo wszystko będzie to jednak możliwe w szerszej skali dzięki zestawieniu części przedstawionych danych z informacjami dotyczącymi profesorów całych uczelni.

Tabela 1. Profesorowie ekonomii i nauk pokrewnych na uniwersytetach II Rzeczypospolitej i ich droga naukowa

Imię i nazwisko	Doktorat	Habilitacja	Katedra
Uniwersytet Jagielloński			
Heydel Adam (1893–1941)	UJ (1922)	UJ (1926)	II Ekonomii Politycznej (1929–1933, 1937–1939)
Kostanecki Antoni ^a (1866–1941)	U Berlin ^b (1889)	brak	II Ekonomii Politycznej (1916–1919)
Krzyżanowski Adam (1873–1963)	UJ (1894)	UJ (1908)	Nauki Skarbowości i Austriackiego Prawa Skarbowego; I Ekonomii Politycznej / Ekonomii Politycznej i Skarbowości (1912–1939)
Lulek Tomasz (1878–1962)	U Wiedeń (1906)	UJ (1922)	Katedra Prawa Skarbowego i Rachunkowości Państwowej (1925–1938)
Rybarski Roman ^a (1887–1942)	UJ (1910)	UJ (1913)	Katedra Nauki Skarbowości i Austriackiego Prawa Skarbowego (1917–1919)
Schmidt Stefan (1889–1977)	U Halle (1912)	UJ (1926)	Ekonomii Rolniczej (1936–1939)
Surzycki Stefan (1864–1936)	U Lipsk (1896)	brak	Nauki Zarządu Gospodarstwa Wiejskiego / Ekonomii Rolniczej (1909–1935)
Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie			
Głabiński Stanisław (1862–1941)	UL ^c (1887)	UL (1889)	II Ekonomii Politycznej; I Ekonomii Politycznej (1892–1931)
Grabski Stanisław (1871–1949)	U Berlin (1894)	UJ (1903)	II Ekonomii Politycznej / Ekonomii Politycznej (1909–1939)
Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie			
Gutkowski Mieczysław Witold (1893–1943)	brak	brak	Skarbowości i Prawa Skarbowego (1924–1939)
Staniewicz Witold (1887–1966)	UJ (1911)	SGGW ^d (1924)	Ekonomii Rolniczej (1929–1939)
Swianiewicz Stanisław (1899–1997)	USB (1927)	USB (1931)	Ekonomii Politycznej (1938–1939)
Zawadzki Władysław Marian (1885–1939)	brak	brak	Ekonomii Politycznej (1919–1935)
Uniwersytet Warszawski			
Brzeski Tadeusz ^e (1884–1958)	UJ (1907)	UL (1916)	Ekonomii Społecznej / Ekonomii (1922–1939)
Kostanecki Antoni ^a (1866–1941)	U Berlin (1889)	brak	I Ekonomii Politycznej (1919–1935)

Imię i nazwisko	Doktorat	Habilitacja	Katedra
Orzęcki Roman (1863–1923)	U Odessa (1896, magister ^d)	U Petersburg (1912, doktor ^f)	Statystyki (1923)
Rybarski Roman ^a (1887–1942)	UJ (1910)	UJ (1913)	Skarbowości i Prawa Skarbowego (1924–1939)
Strasburger Edward (1882–1923)	U Monachium (1906)	UJ (1914)	Skarbowości i Prawa Skarbowego (1919–1923)
Zaleski Stefan ^e (1888–1959)	UP (1920)	UP (1925)	Ekonomii Politycznej (1938–1939)
Uniwersytet Poznański			
Brzeski Tadeusz ^e (1884–1958)	UJ (1907)	UL (1916)	I Ekonomii Społecznej (1919–1922)
Schramm Wiktor (1885–1958)	UJ (1917)	UP (1922)	Ekonomii Rolniczej (1922–1939)
Taylor Edward (1884–1964)	UJ (1909)	UJ (1917)	Ekonomii i Skarbowości / I Ekonomii Społecznej (1919–1939)
Zaleski Stefan ^e (1888–1959)	UP (1920)	UP (1925)	Ekonomii Społecznej / Ekonomii Politycznej (1925–1938)
Katolicki Uniwersytet Lubelski			
Czuma Ignacy (1891–1963)	UJ (1922)	UJ (1925)	Skarbowości i Prawa Skarbowego (1925–1939)
Górski Ludwik Kazimierz (1894–1945)	U Genewa (1924)	UJ (1926)	Ekonomii Politycznej (1926–1939)
Krzyżanowski Witold Zenon (1897–1972)	UJ (1922)	USB (1928)	Geografii Gospodarczej (1929–1939)
Lewiński Jan Stanisław (1885–1930)	U Bruksela (1910)	brak	Ekonomii Politycznej (1921–1924)
Radziszewski Henryk Aleksander (1873–1923)	UJ (1917)	UJ (1919)	Skarbowości (1918–1923)
Strzeszewski Czesław (1903–1999)	SGGW (1931)	SGGW (1935)	Ekonomii Politycznej (1937–1939)
Szymański Antoni (1881–1942)	U Leuven (1907)	UJ (1920)	Polityki Ekonomicznej; Polityki Społecznej (1920–1939)
Wąszciszkowski Leon Bernard (1886–1935)	brak	UJ (1920)	Polityki Ekonomicznej i Statystyki (1920–1935)

Legenda: ^a Profesor na UJ i UW; ^b U = Uniwersytet (np. U Berlin = Uniwersytet w Berlinie); ^c UL – Uniwersytet Lwowski; ^d Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie; ^e Profesor na UW i UP; ^f Magister był rosyjskim odpowiednikiem doktora, a rosyjski stopień doktora odpowiednikiem tytułu docenta nadawanego w wyniku habilitacji.

Źródło: oprac. na podstawie źródeł i literatury wymienionych w aneksie.

Katedry ekonomiczne (w tym specjalności pokrewnych) funkcjonowały w zdecydowanej większości na Wydziałach Prawa poszczególnych uniwersytetów. Nazwy tych wydziałów nie były jednolite, poza tym w przypadku niektórych uczelni ulegały modyfikacji. Na UJ był to Wydział Prawa i Administracji, następnie Wydział Prawa; na UJK Wydział Prawa i Umiejętności Politycznych, następnie Wydział Prawa; na USB Wydział Prawa i Nauk Społecznych; na UW Wydział Prawa i Nauk Politycznych, następnie Wydział Prawa; na UP Wydział Prawa i Nauk Ekonomiczno-Politycznych, następnie Wydział Prawno-Ekonomiczny; na KUL Wydział Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych. W kilku przypadkach katedry ekonomiczne (lub pokrewne) funkcjonowały także na innych wydziałach. Tak było w przypadku profesora UJ Stefana Surzyckiego, który kierował Katedrą Ekonomii Rolniczej. Początkowo funkcjonowała ona na Wydziale Filozoficznym⁵, a następnie na Wydziale Rolniczym. Po nim Katedrę Ekonomii Rolniczej przejął Stefan Schmidt. Podobnie było w przypadku profesora USB Witolda Staniewicza, jego Katedra Ekonomii Rolniczej początkowo funkcjonowała w ramach Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, a po wyodrębnieniu z niego w 1938 r. Wydziału Rolniczego w ramach tej nowej struktury. Katedra Ekonomii Rolniczej istniała także na UP, jej kierownikiem był Wiktor Schramm, w tym przypadku katedra była częścią Wydziału Rolniczo-Leśnego. Jeszcze inne przyporządkowanie miała kierowana na KUL przez Antoniego Szymańskiego Katedra Polityki Ekonomicznej (Katedra Polityki Społecznej), funkcjonowała ona w ramach Wydziału Prawa Kanonicznego.

Miejsce urodzenia, pochodzenie społeczne

Na 27 interesujących nas osób najczęściej urodziło się na terenie Królestwa Polskiego – 12 (w tym dwie w Warszawie), 9 w Galicji (w tym dwie w Krakowie), 4 na terenie Rosji (bez Królestwa Polskiego, w tym dwie w Wilnie), jedna w zaborze pruskim i jedna w Belgii

---

⁵ Wydziały Filozoficzne były strukturami bardzo rozbudowanymi, grupowały zarówno dyscypliny humanistyczne, społeczne, jak i matematyczno-przyrodnicze. Na UJK, UW i UP w połowie lat dwudziestych funkcjonujące na nich Wydziały Filozoficzne podzielono na dwie oddzielne struktury: Wydział Humanistyczny i Wydział Matematyczno-Przyrodniczy. Na USB takie dwa wydziały istniały przez cały okres międzywojenny, na KUL od początku działał Wydział Humanistyczny (nie było tu jednak Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego), z kolei na UJ podziału Wydziału Filozoficznego w okresie międzywojennym nie dokonano, ale w 1923 r. wydzielono z niego kilka katedr i utworzono Wydział Rolniczy.

(Henryk Aleksander Radziszewski w Brukseli⁶). Dzieląc Galicję na dwie części – wschodnią i zachodnią – jedynie jeden przyszły profesor przyszedł na świat w części wschodniej.

Informacje te możemy porównać z szerszymi danymi dotyczącymi miejsca urodzenia kierowników katedr całych uczelni. Przywołane tu zostaną dane dotyczące dwóch największych z nich – UJ i UW. Spośród 210 międzywojennych profesorów uczelni krakowskiej zdecydowana większość urodziła się na terenie Galicji – 124 (95 w części zachodniej i 29 wschodniej, do nich można dodać jedną osobę urodzoną na Śląsku Cieszyńskim), w przypadku Królestwa Polskiego było to 49 osób, Rosji (bez Królestwa) – 18, zaboru pruskiego – 8, Austro-Węgier (bez Galicji) – 5; na terenie Niemiec (bez zaboru pruskiego) przyszedł na świat 2 osoby, po 2 osoby urodziły się we Francji i Wielkiej Brytanii. W przypadku UW w grupie 191 profesorów kierujących katedrami znajdowało się 49 osób urodzonych w Galicji, w Królestwie Polskim – 86, w Rosji (bez Królestwa) – 39, na terenie zaboru pruskiego – 8, w Austro-Węgrzech (bez Galicji) – 5, w Niemczech (bez zaboru pruskiego) – 3, we Francji – 1. W przypadku profesorów ekonomii ich miejsce urodzenia nie odbiega zasadniczo od danych dotyczących łącznych informacji dla UJ i UW – dominują osoby urodzone w Galicji i Królestwie Polskim, stosunkowo niewiele było przyszłych profesorów, którzy przyszli na świat w zaborze pruskim⁷.

Jeśli chodzi o pochodzenie społeczne profesorów ekonomii, to widoczne jest spore zróżnicowanie tego środowiska. Przewagę miały osoby wywodzące się z rodzin ziemiańskich – 9 (33,3%). Pozostałe grupy były zdecydowanie mniej liczne. Ich ojcowie zarabkowali jako urzędnicy – 3 (11,1%), włościanie – 2, prawnicy – 2, nauczyciele akademicki – 2, księgarze (i jednocześnie wydawcy) – 2. Pozostałe grupy zawodowe miały pojedynczych reprezentantów (m.in. lekarze, handlowcy i inżynierowie). Żadnego przedstawiciela nie mieli robotnicy i rzemieślnicy, ale także przemysłowcy. Najliczniejsza grupa – potomkowie ziemian – była silnie zróżnicowana, znajdowały się wśród nich osoby wywodzące się zarówno z rodzin o skromnych zasobach majątkowych, jak i zamożnych (np. Adam Heydel). Porównując liczbę potomków ziemian w środowisku ekonomistów do rodzin profesorów innych specjalności, trzeba ją uznać za proporcjonalnie wysoką. Na UW dzieci ziemian także stanowiły największą grupę, choć było ich procentowo mniej – 20,9%, na

⁶ Po powstaniu styczniowym rodzice Radziszewskiego osiedlili się w Belgii.

⁷ W przypadku przyszłych profesorów urodzonych na terenie zaboru pruskiego niewątpliwie wyróżniał się UP, choć i tu takich osób było „tylko” 18,4%.

UJ było to 17,6%. W przypadku UJ najliczniejszą reprezentację miały dzieci urzędników – 18,6%. Na UP potomków ziemian było 15,7%, urzędników – 19,6%. Odniesić się można także do liczby dzieci wywodzących się z najliczniejszej na ziemiach polskich grupy społecznej, jaką byli włościanie. Jak wspomniano, wśród ekonomistów z takiej rodziny wywodziły się 2 osoby – 7,4% (Tomasz Lulek i Andrzej Czuma), w przypadku ogółu profesorów UJ było to 16 osób (7,6%), UW – 11 (5,7%), a UP – 8 (5,2%).

Wykształcenie, droga zawodowa i naukowa przed otrzymaniem katedry

W przypadku studiów wyższych praktyką spotykaną u dużej części przyszłych profesorów uniwersyteckich było realizowanie nauki kolejno na więcej niż jednej uczelni. Mogło to dotyczyć tej samej dyscypliny, a czasem dyscypliny dodatkowej. Studia na kolejnej uczelni (kolejnych uczelniach) trwały zwykle nie dłużej niż 1–2 lata, nieraz jedynie semestr, więc całkowity czas nauki zwykle nadmiernie się nie wydłużał. W grupie 27 profesorów ekonomii większość z nich (14 osób) na etapie studiów naukę realizowała na więcej niż jednej uczelni. W przypadku niektórych były to więcej niż dwie placówki. Do takich osób należeli: Stanisław Grabski, Henryk Aleksander Radziszewski, Edward Strasburger i Stefan Surzycki. Radziszewski studiował w École Libre des Sciences Politiques w Paryżu, na Sorbonie (Wydział Prawa), University College w Londynie (studia ekonomiczne) i Uniwersytecie w Petersburgu (Wydział Prawa), natomiast Surzycki studiował kolejno na Cesarskim UW (Wydział Prawa), w Wyższej Szkole Rolniczej w Dublinach, na Uniwersytecie w Halle (studia przyrodnicze i rolnicze) i Uniwersytecie w Lipsku (studia rolnicze i ekonomiczne, tu też doktorat z zakresu ekonomii rolniczej)⁸. Poza studiami „tradycyjnymi” część z analizowanej grupy profesorów odbywała także studia uzupełniające, niektórzy na więcej niż jednej uczelni. Taka osobą był chociażby Wiktor Schramm, którego uczelnią macierzystą był UJ, odbył jednak także dodatkowo studia uzupełniające na Uniwersytecie w Królewcu (studia rolnicze),

---

⁸ W przypadku Surzyckiego zmiana pierwszej i drugiej uczelni nie wynikała z dobrowolnej decyzji. Z Cesarskiego UW został relegowany w 1887 r. za działalność w organizacjach konspiracyjnych, ze Szkoły Rolniczej w Dublinach w 1890 r. za agitację niepodległościową. W 1891 r. Surzycki został aresztowany przez władze rosyjskie i osadzony w Cytadeli Warszawskiej (zwolniony po kilku miesiącach za kaucją), w 1893 r. skazano go na 3 lata więzienia i 3 lata zesłania (kary uniknął, gdyż udało mu się przedostać na teren Galicji).

Uniwersytecie w Berlinie (studia ekonomiczne) i Uniwersytecie we Wrocławiu (studia ekonomiczne).

Przed otrzymaniem katedry praktycznie wszyscy przyszli profesorowie ekonomii mieli doświadczenie zawodowe zdobyte w szkolnictwie wyższym⁹. Mógł to być angaż na stanowisku pomocniczego pracownika naukowego (asystenta, potem ewentualnie adiunkta), także – po poddaniu się procedurze habilitacyjnej – praca w charakterze docenta. Habilitacja nie gwarantowała stałego zatrudnienia, dawała jedynie uprawnienia do realizacji zajęć dydaktycznych, dlatego docenci otrzymywali tylko wynagrodzenie za odbyte godziny zlecone i zwykle taką pracę musieli łączyć z dodatkowym angażem poza uczelnią. W korzystniejszej sytuacji znajdowały się osoby z habilitacją zatrudnione na etatach pomocniczych pracowników naukowych. Przed nominacją profesorską i objęciem katedry można też było otrzymać zatrudnienie w innym charakterze, np. zastępcy profesora (czasowo kierowali katedrami), ewentualnie profesora tytularnego lub kontraktowego (ci katedrami nie kierowali).

Poza angażem w roli nauczającego w szkołach wyższych (w różnym charakterze i nieraz jedynie czasowo) przyszli profesorowie ekonomii zatrudnienia szukali zwykle jako urzędnicy, nauczyciele w szkolnictwie średnim, niektórzy (6 osób) realizowali się, zarządzając majątkami ziemskimi (rodzinnymi lub własnymi, w dwóch przypadkach innych właścicieli). Nieco zaskakujące jest, biorąc pod uwagę wykształcenie i posiadane umiejętności, zatrudnienie jedynie dwóch osób w strukturach kierowniczych w innych (poza rolnictwem) sferach gospodarki, np. w różnego rodzaju przedsiębiorstwach, zakładach przemysłowych czy w sektorze bankowym. Pojedyncze osoby przed otrzymaniem katedry wykonywały i inne zawody (zajęcia), np. dziennikarza, wikarego (ksiądz Antoni Szymański), adwokata czy robotnika. W tym ostatnim przypadku chodzi o Witolda Zenona Krzyżanowskiego, późniejszego profesora KUL, który w 1925 r. podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych na kilka miesięcy zatrudnił się w zakładach Forda w Detroit (w celu zapoznania się z zasadami funkcjonowania przedsiębiorstwa, także by uzyskać dodatkowe środki na utrzymanie).

Przed objęciem katedry, w ramach ścieżki zawodowej i naukowej, zdecydowana większość profesorów uniwersyteckich poddała się procedurze doktorskiej, duża część także habilitacyjnej. Oba elementy nie były do otrzymania katedry niezbędne, choć niewątpliwie pożądane.

---

⁹ Wśród profesorów innych specjalności brak wcześniejszego doświadczenia w szkolnictwie wyższym nie był częsty, ale zdarzał się (w dużym stopniu zależało to od reprezentowanej dyscypliny).

Szczególnie począwszy od drugiej połowy lat dwudziestych posiadanie doktoratu i habilitacji przy nominacjach odgrywało decydującą rolę, choć i w tym okresie w zależności od specyfiki danej katedry robiono nieraz wyjątki. Spośród 27 profesorów ekonomii doktoratu nie posiadało trzech z nich (11,1%), habilitacji pięciu (18,5%). Był to wynik lepszy niż średnia dla ogółu profesorów uniwersyteckich, szczególnie w przypadku habilitacji. Przywołać tu możemy dane dotyczące trzech uczelni: UW, UP i USB. W pierwszej doktoratu nie miało 11,5% międzywojennych profesorów, habilitacji – 32,5%, w drugiej 8,8% i 35,2%, natomiast w przypadku uczelni wileńskiej – 18,1% i 43,6%. W grupie profesorów ekonomistów dwie osoby nie posiadały ani doktoratu, ani habilitacji (Mieczysław Gutowski i Władysław Marian Zawadzki), natomiast Leon Bernard Waściszakowski nie przechodził procedury doktorskiej, ale habilitował się (w wyjątkowych wypadkach było to możliwe). Jeśli chodzi o profesorów ekonomii i uczelnie, na których najczęściej poddawali się oni procedurze doktorskiej, to wyraźnym liderem był UJ (10 osób). Podobnie było z habilitacjami, na tej uczelni habilitowało się aż 13 osób. W przypadku międzywojennych profesorów uniwersyteckich duża część ich procedur doktorskich i habilitacyjnych była przeprowadzana przed 1918 r., stąd tak duża popularność galicyjskiego UJ. W przypadku doktoratu spora grupa ekonomistów (10 osób) stopień ten uzyskała na uczelniach poza terenem ziem polskich, wśród nich np. Antoni Kostanecki i Stanisław Grabski na Uniwersytecie w Berlinie, Tomasz Lulek na Uniwersytecie w Wiedniu, Stefan Surzycki na Uniwersytecie w Lipsku, a Ludwik Kazimierz Górski na Uniwersytecie w Genewie.

Aktywność naukowa

Aktywność naukowa kadry akademickiej przejawiała się przede wszystkim w przygotowywaniu i publikowaniu tekstów naukowych. Ważna była nie tylko liczba, ale przede wszystkim ranga naukowa poczynionych ustaleń naukowych. Dorobek publikacyjny ekonomistów można uznać za znaczący, większość wyróżniała się pod tym względem na tle środowiska profesorskiego. Faktycznie aktywności żadnego z nich nie można uznać za małą. W przypadku innych dyscyplin niewielkie zaangażowanie publikacyjne profesorów nie należało do rzadkości (przyczyny tego stanu rzeczy oczywiście mogły być różne, wynikać np. z kłopotów zdrowotnych czy pełnienia czasochłonnych obowiązków organizacyjnych na uczelni czy też poza nią). Wśród profesorów kierujących katedrami ekonomicznymi do osób najaktywniejszych

publikacyjnie trzeba zaliczyć szczególnie: Stanisława Głabińskiego, Stanisława Grabskiego, Adama Heydla, Antoniego Kostaneckiego, Adama Krzyżanowskiego, Jana Stanisława Lewińskiego, Romana Rybarskiego, Stanisława Swianiewicza, Antoniego Szymańskiego i Edwarda Taylora. Mimo dużych umiejętności językowych (będzie o tym jeszcze mowa), ogólna liczba prac, jakie profesorowie ekonomii wydali drukiem w języku innym niż polski była stosunkowo niewielka. Tylko w przypadku nielicznych takie publikacje stanowiły znaczącą część dorobku. Większą liczbę publikacji obcojęzycznych mieli Stefan Schmidt, Edward Taylor i Jan Stanisław Lewiński. Ten ostatni opublikował kilka większych prac w języku angielskim i francuskim, jedna z jego książek ukazała się po polsku, angielsku i japońsku (dzięki tekstom obcojęzycznym Lewiński w okresie, w którym publikował, był jednym z najbardziej rozpoznawalnych polskich ekonomistów).

Ekonomia jest nauką o charakterze międzynarodowym, stąd w przypadku prowadzenia szerszych badań w tym zakresie pożądana była znajomość języków obcych. Takie umiejętności umożliwiały śledzenie światowej literatury naukowej, także ewentualnie przygotowywanie własnych tekstów obcojęzycznych. Międzywojenni profesorowie uniwersyteccy byli osobami posiadającymi duże umiejętności językowe, zwykle władali przynajmniej jednym lub dwoma językami obcymi. Najpopularniejszy w polskim środowisku naukowym był język niemiecki, wielu profesorów legitymowało się znajomością języka francuskiego lub (i) rosyjskiego, kolejne miejsce zajmowały angielski i włoski. Reprezentanci niektórych dyscyplin często deklarowali także znajomość łaciny. Umiejętności językowe interesujących nas 27 osób były większe od przeciętnej (biorąc pod uwagę ogół profesorów uniwersyteckich). Z analizy deklaracji dotyczących znajomości języków obcych wśród ekonomistów wynika¹⁰, że zdecydowana większość z nich władała przynajmniej dwoma językami obcymi, niektórzy deklarowali znajomość czterech, a nawet pięciu języków. W grupie władającej pięcioma językami znajdowali się Edward Taylor i Wiktor Schramm, znajomość czterech języków deklarowali: Adam Heydel, Antoni Kostanecki, Jan Stanisław Lewiński, Tomasz Lulek i Stanisław Swianiewicz. Posłużyć się możemy przykładem dwóch spośród wymienionych – profesora UP Edwarda Taylora i profesora KUL Jana Stanisława Lewińskiego. Pierwszy z wymienionych deklarował znajomość francuskiego, niemieckiego, angielskiego,

---

¹⁰ Pamiętać trzeba o pewnej zawodności ustaleń dotyczących umiejętności językowych. Nie zawsze mamy też pewność, o jaki poziom znajomości chodzi – biegłą czy jedynie przeciętną.

włoskiego i rosyjskiego, drugi posługiwał się (wiadomo, że była to znajomość biegle) angielskim, niemieckim, francuskim i rosyjskim.

Jednym z elementów, które mogą świadczyć o prestiżu i wysokiej pozycji naukowej danej osoby w środowisku akademickim, było pełnienie kierowniczych funkcji w organizacjach naukowych. Także samo członkostwo w niektórych z nich traktowano jako docenienie osiągnięć naukowych. Na gruncie polskim w okresie międzywojennym tak było szczególnie z członkostwem w Polskiej Akademii Umiejętności (dalej: PAU), wcześniej w Akademii Umiejętności. Spośród 27 interesujących nas profesorów do 1939 r. do tego grona zaproszono pięć osób (18,5%): Tadeusza Brzeskiego, Stanisława Grabskiego, Adama Krzyżanowskiego¹¹, Romana Rybarskiego i Edwarda Taylora. Nie była to liczba znacząca, jeżeli porównamy ją z danymi dotyczącymi członkostwa w PAU ogółu profesorów uniwersyteckich – w przypadku UJ było to 49,5%, UW – 39,3%, UP – 23,3%, a USB – 15,4%.

Niektórzy czynnie działali w krajowych i zagranicznych specjalistycznych organizacjach naukowych. Nieraz było to nawet kilka takich struktur. Przykładowo profesor ekonomii rolniczej na UJ Stefan Schmidt w latach trzydziestych został członkiem International Association Agricultur Economists, także Royal Economic Society w Londynie. W tym okresie (od 1933 r.) był również wiceprezesem Krakowskiego Towarzystwa Ekonomicznego. Wspomnieć można, że w przypadku analizowanej grupy profesorów aktywność w organizacjach naukowych widoczna była także po zakończeniu II wojny światowej, taką osobą był chociażby międzywojenny profesor KUL Witold Zenon Krzyżanowski, który w 1945 r. został profesorem UJ – w latach 1945–1947 było on wiceprezesem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

Zajęcia dydaktyczne

Profesor był zobowiązany do przeprowadzenia tygodniowo co najmniej 5 godzin wykładu i 2 godzin ćwiczeń (możliwa była zamiana obu form zajęć zgodnie z odpowiednim przelicznikiem). Poza realizacją przedmiotów kursowych profesor miał pewną swobodę w proponowaniu dodatkowych zajęć, w kolejnych latach zwykle także ich tematykę zmieniał.

---

¹¹ Krzyżanowski był jednym z najbardziej wpływowych ekonomistów w międzywojennej Polsce, wynikało to z jego autorytetu naukowego, ale częściowo także z orientacji politycznej (związany był z obozem sanacyjnym, chociaż krytykował niektóre jego działania).

Oczywiście musiały to być propozycje związane z profilem katedry. Dzięki rokrocznie przygotowywanym przez uniwersytety spisom wykładów dysponujemy szczegółowymi informacjami na temat planowanych zajęć. Posłużyć się tu możemy przykładem kierującego na UJ II Katedrą Ekonomii Politycznej Adama Heydla, kierownika Katedry Ekonomii Politycznej na UJK Stanisława Grabskiego, kierownika Katedry Skarbowości i Prawa Skarbowego na UW Romana Rybarskiego i kierownika Katedry Ekonomii Rolniczej na USB Witolda Staniewicza. Wśród zajęć prowadzonych przez Heydla znajdowały się m.in.: zasady ekonomii politycznej (1929/1930), teoria koniunktury (1934/1935), dochód społeczny (1938/1939), zagadnienia handlu zagranicznego (1938/1939). W przypadku Stanisława Grabskiego były to: ekonomia polityczna (1921/1922), seminarium ekonomiczne (1922/1923), nauka gospodarstwa społecznego (1922/1923). U Rybarskiego: nauka skarbowości (1924/1925), materializm ekonomiczny (1927/1928), funkcje gospodarcze państwa nowoczesnego (1929/1930), granice i możliwości polityki ekonomicznej (1930/1931). Natomiast w przypadku Staniewicza: ekonomia rolnicza (1929/1930), polityka agrarna (1935/1936), seminarium z ekonomii rolniczej (1935/1936).

Funkcje pełnione na uczelni

Oprócz aktywności naukowej i obowiązków dydaktycznych część kadry profesorskiej pracowała na rzecz swoich uczelni, pełniąc na nich funkcje organizacyjne. Do najważniejszych należały stanowiska rektora/prorektora i dziekana/prodziekana. Ze względu na krótki okres trwania kadencji władz uczelni możliwości zaangażowania się w tym zakresie były stosunkowo duże. Kadencja rektora/prorektora do 1933/1934 r. i dziekana/prodziekana przez cały okres międzywojenny trwała tylko rok akademicki (potem długość kadencji władz rektorskich wydłużono). Profesorowie ekonomii należeli do wyjątkowo aktywnych w interesującym nas obszarze. Kilku z nich pełniło funkcję rektora (niektórzy już przed 1918 r.): Antoni Kostanecki, Stanisław Głabiński, Witold Staniewicz, Tadeusz Brzeski i Antoni Szymański. Silna reprezentacja ekonomistów wśród rektorów wydaje się łatwa do wyjaśnienia, niewątpliwie posiadali oni odpowiednią wiedzę, by kierować uczelnią. Niektórzy z wymienionych podejmowali się także kierowania wydziałem, na którym pracowali. Tak było w przypadku większości z wymienionych osób. Jeden z analizowanych profesorów – Antoni Kostanecki – był na UW rektorem (dwie kadencje), prorektorem (jedna kadencja), a przed angażem

w Warszawie, pracując na szwajcarskim Uniwersytecie we Fryburgu, dwie kadencje kierował tamtejszym Wydziałem Prawa.

Poza pełnieniem funkcji rektora/prorektora i dziekana/prodziekana profesorowie ekonomii włączali się w działalność uczelni i w innym charakterze. Zwykle do katedry uniwersyteckiej (nieraz do kilku katedr) były przyporządkowane zakłady mające charakter struktur organizacyjno-dydaktycznych. Profesorowie, obejmując katedrę, otrzymywali niejako automatycznie kierownictwo (współkierownictwo) zakładu. Niektórym powierzano i inne funkcje, np. Stefan Surzycki przez kilkanaście lat był dyrektorem Wyższego Naukowego Kursu Spółdzielczego przy Wydziale Rolniczym UJ.

Aktywność polityczna i społeczna

Profesorowie uniwersyteccy, mimo predyspozycji wynikających chociażby z posiadanego wykształcenia, nie należeli do grup zawodowych, które wyróżniały się dużą aktywnością polityczną. Nie chodzi tu o samo interesowanie się polityką, ale czynne w nią zaangażowanie. W przypadku profesorów ekonomii sytuacja wyglądała inaczej, wyjątkowo liczna grupa w działalność polityczną była bezpośrednio zaangażowana. Przejawiało się to nie tylko w przynależności do struktur partyjnych, ale także w pełnieniu mandatu parlamentarzysty czy też funkcji w gabinetach rządowych. Takimi osobami byli: Ignacy Czuma, Stanisław Głębiński, Stanisław Grabski, Adam Krzyżanowski, Henryk Aleksander Radziszewski, Roman Rybarski, Witold Staniewicz i Władysław Marian Zawadzki. Każda z wymienionych osób była w okresie międzywojennym posłem/senatorem lub/i ministrem/wiceministrem. Tak liczna reprezentacja (8 na 27 profesorów) nie powinna dziwić, wykształcenie oraz doświadczenie predysponowały profesorów ekonomii do czynnego uczestnictwa w zarządzaniu krajem. Niektórzy angażowali się politycznie, choć funkcji parlamentarnych lub rządowych nie pełnili, wśród nich znajdowali się: Adam Heydel, Witold Krzyżanowski, Stefan Schmidt, Stefan Surzycki, Stanisław Swianiewicz, Antoni Szymański i Edward Taylor.

W grupie wymienionych profesorów parlamentarzystów lub zasiadających w ławach rządowych znajdowali się m.in. profesorowie UJK we Lwowie Stanisław Głębiński i Stanisław Grabski. Pierwszy w 1923 r. był wicepremierem oraz ministrem wyznań religijnych i oświecenia publicznego, także posłem na Sejm RP w latach 1919–1927 (prezes klubu poselskiego Związku Ludowo-Narodowego) i senatorem RP w latach 1928–1935 (prezes klubu senackiego Stronnictwa Narodowego). Głębiński

miał już wcześniejsze doświadczenie rządowe i parlamentarne, w 1911 r. powierzono mu funkcję ministra kolei żelaznych w rządzie austriackim w Wiedniu, w latach 1902–1918 był posłem do parlamentu austriackiego (w latach 1911–1918 prezes Koła Polskiego). Bezpośrednio przed powstaniem państwa polskiego (październik – listopad 1918 r.) został ministrem spraw zagranicznych w rządzie Rady Regencyjnej Józefa Świeżyńskiego. Z kolei Grabski w latach 1923 i 1925–1926 był ministrem wyznań religijnych i oświecenia publicznego, a w latach 1919–1927 posłem na Sejm RP (w 1928 r. wycofał się z czynnego życia politycznego).

Niektóre z osób zaangażowanych w działalność polityczną pełniły ważne funkcje w partiach, z którymi były związane. Przykładowo wspomniany Stanisław Grabski w latach 1919–1923 był prezesem Zarządu Głównego Związku Ludowo-Narodowego. Przy analizie preferencji politycznych profesorów ekonomistów bardziej czynnie zaangażowanych politycznie wyraźnie wyłaniają się wśród nich dwie grupy. Zdecydowana większość była związana z obozem narodowym albo sanacyjnym. Wśród tych pierwszych poza Stanisławem Głabińskim i Stanisławem Grabskim¹² można jeszcze wymienić Adama Heydla, Henryka Aleksandra Radziszewskiego, Romana Rybarskiego, Stefana Surzyckiego i Edwarda Taylora. W grupie popierającej obóz sanacyjny znajdowali się: Ignacy Czuma, Adam Krzyżanowski, Witold Krzyżanowski, Stefan Schmidt, Witold Staniewicz, Antoni Szymański¹³ i Władysław Marian Zawadzki.

Po przewrocie majowym w przypadku ogółu profesorów, nie tylko tych zaangażowanych politycznie, linia podziałów wynikała z popierania lub nie obozu sanacyjnego. Silną reakcją, przynajmniej części kadry akademickiej, wywoływały niektóre decyzje władz państwowych. Wydarzeniem, które poruszyło środowisko naukowe, było uwięzienie i złe traktowanie polityków opozycyjnych przetrzymywanych w twierdzy brzeskiej. Wśród protestujących w tej sprawie w 1930 r. znalazła się duża grupa profesorów. Bardzo silna była także reakcja na uchwalenie w 1933 r. nowej ustawy o szkołach akademickich. Na jej podstawie minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego (był nim wówczas Janusz Jędrzejewicz) mógł decydować o likwidacji katedr, zatwierdzał także (lub nie) nowo wybrane władze rektorskie. W przypadku likwidacji katedr środowisko akademickie nie miało wątpliwości, że decyzje takie

---

¹² Grabski w młodości był związany z partiami lewicowymi (Związkiem Robotników Polskich, następnie Polską Partią Socjalistyczną), w okresie późniejszym stał się działaczem obozu narodowego. Ewolucję przeszedł także Władysław Marian Zawadzki, który w młodości związany był z PPS, natomiast w okresie międzywojennym z obozem sanacyjnym.

¹³ Początkowo sympatyzował z Chrześcijańską Demokracją. Po 1926 r. był zwolennikiem sanacji, choć nie akceptował niektórych decyzji obozu rządowego.

nierz miały podłoże polityczne. Tak niewątpliwie stało się z jednym z profesorów ekonomii – Adamem Heydlem. W 1933 r. na mocy nowej ustawy zlikwidowano kierowaną przez niego na UJ II Katedrę Ekonomii Politycznej. Heydel był związany z obozem narodowym, na początku lat trzydziestych pełnił funkcję prezesa Klubu Narodowego w Krakowie. Profesora likwidowanej katedry na rok przenoszono „w stan nieczynny”, następnie – jeżeli posiadał odpowiednią wysługę lat – przechodził na emeryturę. Tak też stało się w tym przypadku. Heydel (co było sytuacją dość wyjątkową) wrócił na stanowisko profesora UJ, w 1937 r. uczelni udało się reaktywować zlikwidowaną katedrę i ponownie go na niej obsadzić.

Zaangażowanie polityczne niewątpliwie wyróżniało profesorów ekonomii w środowisku akademickim, inaczej było natomiast z ich aktywnością społeczną. Na tym polu bardziej aktywne były tylko pojedyncze osoby. Działo się tak głównie ze względu na obowiązki zawodowe, w przypadku niektórych osób podejmowanie dodatkowego zatrudnienia, także właśnie wspomniane zaangażowanie polityczne. Brak wolnego czasu wymuszał ograniczenie aktywności o takim charakterze. Jeżeli profesorowie jednak zdecydowali się na działalność społeczną, to najczęściej był to udział w różnego rodzaju inicjatywach o charakterze oświatowym, kulturalnym i dobroczynnym. Kilka osób bardziej czynnie zaangażowało się w działalność organizacji związanych z Kościołem katolickim, tak było szczególnie w przypadku Ludwika Górskiego, Czesława Strzeszewskiego i księdza Antoniego Szymańskiego. Ten ostatni w latach trzydziestych był m.in. prezesem Związku Polskiej Inteligencji Katolickiej, przewodniczącym Towarzystwa Wiedzy Chrześcijańskiej w Lublinie, czynnie działał w Stowarzyszeniu Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”, w tym okresie pełnił także funkcję prezesa Rady Społecznej przy Prymasie Polski.

Część profesorów (przyszłych profesorów) uniwersyteckich zdolnych do służby wojskowej w początkach niepodległości znalazła się w szeregach polskiej armii, uczestnicząc w walkach o granice II Rzeczypospolitej. W przypadku niektórych była to służba ochotnicza. Tak też było, jeśli chodzi o interesującą nas grupę, choć liczba osób bezpośrednio uczestniczących w tym okresie w zmaganiach militarnych (w porównaniu z ogółem profesorów wszystkich specjalności) była proporcjonalnie mniejsza. Aktywność niektórych ekonomistów była jednak znacząca. Do osób wyróżniających się pod tym względem należeli: Adam Heydel, Witold Zenon Krzyżanowski, Witold Staniewicz i Stanisław Swianiewicz. Kilka osób w czynie niepodległościowym uczestniczyło już przed 1918 r. Do Legionów Polskich zaciągnął się Wiktor Schramm, członkami Polskiej Organizacji Wojskowej byli Witold Staniewicz i Stanisław Swianiewicz.

Rodzina

Elementem portretu danej zbiorowości powinno być przedstawienie informacji dotyczących stanu cywilnego osób wchodzących w skład analizowanej grupy. Spośród 27 profesorów ekonomii związku małżeńskiego nie zawarł tylko jeden z nich (Tadeusz Brzeski), drugi (Antoni Szymański) był księdzem katolickim. Spośród pozostałych (25 osób) jeden raz zeniło się 23 profesorów, dwukrotnie – 2. W przypadku profesorów innych specjalności proporcje były podobne. Posłużyć się tu możemy przykładem UJ: związku małżeńskiego na tej uczelni nie zawarło 16 osób (odliczono księży katolickich), jeden raz zawarły go 153 osoby, dwukrotnie – 23, trzykrotnie – 1.

Model małżeństw profesorskich odbiegał od modelu ówczesnych polskich rodzin. Dominowały związki z jednym lub dwojgiem dzieci, sporo było małżeństw bezdzietnych. Jeśli chodzi o liczbę posiadanego potomstwa w przypadku profesorów ekonomii sytuacja była mniej typowa. Liczba dzieci była w ich przypadku większa. Pięć małżeństw nie miało potomstwa (o jednym profesorze nie posiadamy informacji na ten temat)¹⁴, trzy małżeństwa miały jedno dziecko¹⁵, siedem – dwoje, cztery – troje, trzy – czworo. Rekordzistami w liczbie posiadanego potomstwa byli Stanisław Grabski – siedmioro i Ignacy Czuma – dziesięcioro. W przypadku wszystkich profesorów uniwersyteckich największą liczbę potomstwa – jedenaścioro – miał profesor medycyny Kazimierz Noiszewski (USB i UW) i specjalizujący się w historii nauk ścisłych Ludwik Antoni Birkenmajer (UJ).

Losy po 1939 r.

Spośród 27 międzywojennych profesorów ekonomii przed wrześniem 1939 r. zmarło siedmiu. W tej grupie znajdował się Jan Stanisław Lewiński, który zginął w tragicznych okolicznościach – w 1930 r. wpadł do niezabezpieczonego szybu windy. W czasie II wojny zostało zamordowanych lub zmarło pięciu kolejnych profesorów (byłych profesorów). Wśród nich znajdowali się: Adam Heydel – w 1941 r. rozstrzelany w niemieckim obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau, Roman Rybarski – w 1942 r. zmarł w tymże obozie w wyniku choroby, Stanisław Głąbiński – w 1941 r. zmarł w sowieckim więzieniu etapowym w Charkowie

¹⁴ Wśród nich Tomasz Lulek wprawdzie nie miał własnych dzieci, ale adoptował (po powstaniu warszawskim) dwie sieroty.

¹⁵ Stanisław Głąbiński miał syna, ale także adoptowaną córkę.

i Mieczysław Witold Gutkowski – w 1943 r. rozstrzelany przez Niemców w Ponarach koło Wilna¹⁶.

Pozostałe osoby po zakończeniu wojny, jeżeli wiek i zdrowie im na to pozwalały, na ogół kontynuowały zatrudnienie w szkolnictwie wyższym. Niektórych międzywojennych profesorów po 1945 r. spotkały szkany ze strony ówczesnych władz. Najbardziej dotkliwie odczuli to: Ignacy Czuma, Wiktor Schramm, Witold Staniewicz i Stefan Schmidt. Czuma w 1950 r. został aresztowany i skazany na 10 lat więzienia. Zarzucano mu utrzymywanie kontaktów z konspiracyjnym Zrzeszeniem Wolność i Niezawisłość. Wyrok odsiadywał w Rawiczu, po 3 latach został zwolniony i przywrócony do pracy na KUL (ale tylko jako profesor kontraktowy). Wiktor Schramm po wojnie powrócił na swą dawną katedrę na UP, w 1949 r. został aresztowany na kilka miesięcy pod fałszywymi zarzutami, wkrótce po zwolnieniu przeniesiono go w stan spoczynku. W 1957 r. został przywrócony do stanu czynnego jako profesor Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu. Profesor USB Witold Staniewicz po wojnie znalazł zatrudnienie na UP. W 1950 r. został aresztowany na trzy miesiące w związku z napisaną przez siebie broszurą (nie została opublikowana), w której zawarł informacje o współpracy dowództwa partyzantów sowieckich na Wileńszczyźnie z Niemcami w walce z Armią Krajową. W 1952 r. sprawę umorzono, jednocześnie przeniesiono go w stan spoczynku, ponownie pozwolono mu wykładać w 1957 r. Katedrę Stefana Schmidta na UJ zlikwidowano w 1950 r., a on sam musiał odejść na emeryturę – postawiono mu zarzuty „propagowania ekonomii kapitalistycznej”. W 1956 r. przywrócono go do stanu czynnego, przez kilka kolejnych lat kierował katedrą w Wyższej Szkole Rolniczej w Krakowie.

Dwóch profesorów było czynnych zawodowo jeszcze w latach siedemdziesiątych XX w. Czesław Strzeszewski (zm. 1999) na KUL pracował do 1974 r. (w kolejnych latach prowadził jeszcze zajęcia zlecone)¹⁷, Stanisław Swianiewicz (zm. 1997) na emeryturę przeszedł w 1974 r., wcześniej pracował w Kanadzie na Uniwersytecie w Halifaksie (zob. przyp. 16). W 1977 r. zmarł Stefan Schmidt, ale na emeryturę przeszedł dużo wcześniej – w 1960 r. Do tego roku pracował w Wyższej Szkole Rolniczej w Krakowie (była już o tym wcześniej mowa).

---

¹⁶ Śmierci ze strony Rosjan uniknął Stanisław Swianiewicz. Brał udział w kampanii wrześniowej, został internowany w Kozielsku. Skierowano go do Katynia, ale w ostatniej chwili wycofano z transportu (na dodatkowe przesłuchania). Od 1942 r. przebywał w Teheranie, następnie w Jerozolimie, od 1944 r. w Londynie. Po wojnie mieszkał w Wielkiej Brytanii, także w Kanadzie.

¹⁷ Urodzony w 1903 r. Strzeszewski był ostatnim żyjącym przedwojennym profesorem uniwersyteckim.

Podsumowanie

Międzywojenni profesorowie ekonomii i nauk pokrewnych na tle innych kierowników katedr uniwersyteckich byli grupą dość typową. Dotyczyło to m.in. wykształcenia uzyskanego często na więcej niż jednej uczelni, a także sposobu i okoliczności przechodzenia przez kolejne szczeble awansu naukowego i zawodowego. Były jednak również obszary, które wyróżniały ich na tle ogółu profesorów. Pewne różnice istniały, jeśli chodzi o pochodzenie społeczne przyszłych profesorów ekonomii, wyjątkowo liczna była wśród nich grupa potomków ziemian. Większa od średniej była liczba tych osób, które przed objęciem katedry przeszły procedurę habilitacyjną. Ekonomisci niewątpliwie pozytywnie wyróżniali się też biorąc pod uwagę aktywność publikacyjną oraz znajomość języków obcych (choć publikowali stosunkowo niewiele prac w językach innym niż polski). Mniejszy od przeciętnej był natomiast udział w pracach prestiżowych organizacjach naukowych (krajowych i zagranicznych), stosunkowo niewielu z nich było np. członkami PAU. Niewątpliwie najbardziej istotnym wyróżnikiem był jednak ponadprzeciętny udział ekonomistów w życiu politycznym kraju, w tym liczba osób, którym powierzono mandat parlamentarzysty i sprawujących funkcję ministra/wiceministra w międzywojennych gabinetach rządowych. Zapewne wpływ na to miało wykształcenie i doświadczenie zawodowe, predysponujące do pełnienia tych funkcji.

Aneks. Profesorowie ekonomii i nauk pokrewnych na uniwersytetach II Rzeczypospolitej – podstawowa baza źródłowa i ważniejsze opracowania¹⁸

Brzeski Tadeusz: AGAD, Ministerstwo Wyznań i Oświaty (dalej: MWiO), sygn. 101u (dokumenty dotyczące Tadeusza Brzeskiego); AAN, MWRiOP, sygn. 1866 (teczka personalna); Archiwum PAN i PAU

---

¹⁸ Szersza bibliografia zob.: M. Przeniosło, M. Przeniosło, *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jagielloński*, Kielce 2021; ciż, *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Katolicki Uniwersytet Lubelski*, Kielce 2022; ciż, *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Kielce 2022; ciż, *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Warszawski*, Kielce 2022; ciż, *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Poznański*, Kielce 2022; ciż, *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie*, Kielce 2022.

w Krakowie, Akta członków PAU, Tadeusz Brzeski; Archiwum UAM, sygn. 210/5 (teczka personalna).

Czuma Ignacy: Archiwum UJ, sygn. S II 619 – Ignacy Czuma (teczka personalna), sygn. WP II 138 – Ignacy Czuma (akta habilitacyjne); Archiwum KUL, Referat Personalny, sygn. A–8 (teczka personalna); D. Chraniuk, *Ignacy Czuma. Uczony i polityk*, Lublin 2012.

Głąbiński Stanisław: AGAD, MWiO, sygn. 101u (dokumenty dotyczące Stanisława Głąbińskiego); AAN, MWRiOP, sygn. 2615 (teczka personalna); LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 441 (teczka personalna); S. Głąbiński, *Wspomnienia polityczne*, Pelplin 1939; J. Kornaś, *Myśl polityczna i społeczno-ekonomiczna Stanisława Głąbińskiego*, Kraków 2014.

Górski Ludwik Kazimierz: Archiwum KUL, Referat Personalny, sygn. A-13 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. WP II 138 – Ludwik Górski (akta habilitacyjne).

Grabski Stanisław: AGAD, MWiO, sygn. 66u, 101u, 118u (dokumenty dotyczące Stanisława Grabskiego); AAN, MWRiOP, sygn. 2718 (teczka personalna); LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 489 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. S II 619 – Stanisław Grabski (teczka personalna), sygn. WF II 121 – Stanisław Grabski (akta habilitacyjne); S. Grabski, *Pamiętniki*, t. 1–2, Warszawa 1989; W. Wojdyło, *Stanisław Grabski (1871–1949). Biografia polityczna*, Toruń 2004.

Gutkowski Mieczysław Witold: AAN, MWRiOP, sygn. 2792 (teczka personalna); LCAP Wilno, USB, f. 175, ap. 2 VIB, b. 57 (wydziałowa teczka personalna), f. 175, ap. 14, b. 66 (uczelniana teczka personalna), f. 175, ap. 1 IBb, b. 721 (uczelniana teczka personalna).

Heydel Adam: AAN, MWRiOP, sygn. 2862 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. S II 619 – Adam Heydel (teczka personalna), sygn. WP II 138 – Adam Heydel (akta habilitacyjne), Spuścizna Adama Heydla, sygn. 75/1-4.

Kostanecki Antoni: AGAD, MWiO, sygn. 47u (dokumenty dotyczące Antoniego Kostaneckiego); AAN, MWRiOP, sygn. 3528 (teczka personalna); Archiwum Uniwersytetu Humboldtów w Berlinie, Antoni Kostanecki (akta doktorskie), sygn. 289; Archiwum Uniwersytetu we Fryburgu (Szwajcaria), Akta Kancelarii Uniwersytetu – Księga wykładowców (nr 42 – Kostanecki Antoni); Archiwum UJ, sygn. S II 619 – Antoni Kostanecki (teczka personalna).

Krzyżanowski Adam: AGAD, MWiO, sygn. 47u (dokumenty dotyczące Adama Krzyżanowskiego); AAN, MWRiOP, sygn. 3763 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. S II 619 – Adam Krzyżanowski (teczka personalna), sygn. WP II 138 – Adam Krzyżanowski (akta habilitacyjne), sygn. WP II 134 (profesorowie Wydziału Prawa i Administracji

UJ); Biblioteka PAU i PAN w Krakowie – Zbiory Specjalne, Materiały Adama Krzyżanowskiego, sygn. 6830; D. Grzybek, *Nauka czy ideologia. Biografia intelektualna Adama Krzyżanowskiego*, Kraków 2005.

Krzyżanowski Witold Zenon: Archiwum PAN w Warszawie, „Minerwa Polska” – kartoteka uczonych (Witold Krzyżanowski); Archiwum KUL, Referat Personalny, sygn. A-31 (teczka personalna).

Lewiński Jan Stanisław: Archiwum KUL, Referat Personalny, sygn. A-70 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. WF II 121 – Jan St. Lewiński (akta habilitacyjne); Archiwum Szkoły Głównej Handlowej, sygn. 39/229 (teczka personalna).

Lulek Tomasz: AAN, MWRiOP, sygn. 4042 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. S II 619 – Tomasz Lulek (teczka personalna), sygn. WP II 138 – Tomasz Lulek (akta habilitacyjne), sygn. S II 590 (sprawy dyscyplinarne i honorowe).

Orzęcki Roman: Dziennik Urzędowy MWRiOP, 1923, nr 12, poz. 104; W. Roszkowski, *Orzęcki Roman*, w: PSB, t. 24, 1979, s. 322–323.

Radziszewski Henryk Aleksander: Archiwum UJ, sygn. WF II 121 – Henryk Radziszewski (akta habilitacyjne), sygn. WF II 504 – Henryk Radziszewski (akta doktorskie).

Rybarski Roman: AGAD, MWiO, sygn. 47u (dokumenty dotyczące Romana Rybarskiego); AAN, MWRiOP, sygn. 5443 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. S II 619 – Roman Rybarski (teczka personalna), sygn. WP II 138 – Roman Rybarski (akta habilitacyjne).

Schmidt Stefan: AAN, MWRiOP, sygn. 5554 (teczka personalna); Archiwum PAN i PAU w Krakowie, Materiały Stefana Schmidta, sygn. K III-45, t. 70, 71, 72, 95; Archiwum UJ, sygn. S II 619 – Stefan Schmidt (teczka personalna), sygn. WR 41 – Stefan Schmidt (akta habilitacyjne); Archiwum Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, sygn. I-4, I-4/1, I-4/2, I-4/3, I-4/4 (teczki personalne).

Schramm Wiktor: AAN, MWRiOP, sygn. 5560 (teczka personalna); Centralne Archiwum Wojskowe, AP 7245 – Schramm Wiktor, AP 11.173 – Schramm Wiktor; Archiwum PAN w Warszawie. Oddział w Poznaniu, Materiały Wiktora Schramma, sygn. P III-22, t. 262, 264, 405, 406, 407; Archiwum UAM, sygn. 15/164/5 (teczka personalna), sygn. 15/642 (teczka personalna), sygn. WF II 504 – Wiktor Schramm (akta doktorskie); Archiwum Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, sygn. 1163/259 (teczka personalna).

Staniewicz Witold: AAN, MWRiOP, sygn. 5828 (teczka personalna); LCAP Wilno, USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 778 (uczelniana teczka personalna), f. 175, ap. 7 VIIIB, b. 33 (wydziałowa teczka personalna);

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, sygn. IPN Po 04/1345; Archiwum UJ, sygn. WF II 504 – Witold Staniewicz (akta doktorskie).

Strasburger Edward: AGAD, MWiO, sygn. 47u (dokumenty dotyczące Edwarda Strasburgera); Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Edwarda Strasburgera, sygn. 121, t. 9; Archiwum UJ, sygn. S II 619 – Edward Strasburger (teczka personalna), sygn. WP II 138 – Edward Strasburger (akta habilitacyjne).

Strzeszewski Czesław: Archiwum PAN w Warszawie, „Minerwa Polska” – kartoteka uczonych (Czesław Strzeszewski); Archiwum KUL, Referat Personalny, sygn. A-309 (teczka personalna); C. Strzeszewski, *Na przelomie czasów. Moje wspomnienia*, Lublin 1995.

Surzycki Stefan: AGAD, MWiO, sygn. 69u (dokumenty dotyczące Stefana Surzyckiego); AAN, MWRiOP, sygn. 5969 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. S II 619 – Stefan Surzycki (teczka personalna); Archiwum UJ, Spuścizna Stefana Surzyckiego, sygn. 5/1, 5/2.

Swianiewicz Stanisław: AAN, MWRiOP, sygn. 6173 (teczka personalna); LCAP Wilno, USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 779 (uczelniana teczka personalna), f. 175, ap. 2 VIB, b. 62 (wydziałowa teczka personalna), f. 175, ap. 2 VIB, b. 82 (teczka doktorska), f. 175, ap. 2 VIB, b. 127 (teczka habilitacyjna); S. Swianiewicz, *Dzieciństwo i młodość*, Warszawa 1996; *Stanisław Swianiewicz (1899–1997) ekonomista, sowietolog, historyk idei*, red. B. Gaziński, Olsztyn 2011.

Szymański Antoni: Archiwum KUL, Referat Personalny, sygn. A-55 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. WT II 56 – Antoni Szymański (akta habilitacyjne); *Książd Antoni Szymański (1881–1942). Rektor – uczoney – działacz społeczny*, red. S. Fel, M. Wódka, Lublin 2013.

Taylor Edward: AGAD, MWiO, sygn. 47u (dokumenty dotyczące Edwarda Taylora); Archiwum UJ, sygn. WP II 138 – Edward Taylor (akta habilitacyjne); Archiwum UAM, sygn. 126/43/78 (teczka personalna), sygn. 208/75 (teczka personalna); Biblioteka UAM – Zbiory Specjalne, Materiały Edwarda Taylora, sygn. 718 III, 723 IV; E. Taylor, *Wspomnienia ekonomisty*, oprac. Z. Knakiewicz, Poznań 2008; E. Borkowska-Bagińska, *Edward Taylor. Czy wartości niedoceniane?*, Poznań 2004.

Waścizakowski Leon Bernard: Archiwum KUL, Referat Personalny, sygn. A-52 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. WP II 138 – Leon Waścizakowski (akta habilitacyjne).

Zaleski Stefan: AAN, MWRiOP, sygn. 6775 (teczka personalna); Archiwum UAM, sygn. 210/42 (teczka personalna); Archiwum UW, sygn. K-3010 (teczka personalna).

Zawadzki Władysław Marian: AAN, MWRiOP, sygn. 6830 (teczka personalna); LCAP Wilno, USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 108 (uczelniana

teczka personalna), f. 175, ap. 2 VIB, b. 8 (wydziałowateczka personalna); Archiwum Szkoły Głównej Handlowej, sygn. 39/458 (teczka personalna); BN Oddział Rękopisów, Władysław Zawadzki, Dziennik z roku 1932 i 1935, sygn. akc. 12692 (materiał ukazał się drukiem: W.M. Zawadzki, *Dziennik*, oprac. J. Mierzwa, Kraków 2010); M. Bochenek, *Władysław Marian Zawadzki i jego dzieło*, Warszawa 2009.

Bibliografia

- Bochenek M., *Władysław Marian Zawadzki i jego dzieło*, Warszawa 2009.
- Borkowska-Bagieńska E., *Edward Taylor. Czy wartości niedoceniane?*, Poznań 2004.
- Chraniuk D., *Ignacy Czuma. Uczony i polityk*, Lublin 2012.
- Grzybek D., *Nauka czy ideologia. Biografia intelektualna Adama Krzyżanowskiego*, Kraków 2005.
- Kornaś J., *Myśl polityczna i społeczno-ekonomiczna Stanisława Głąbińskiego*, Kraków 2014.
- Ksiądz Antoni Szymański (1881–1942). Rektor – uczony – działacz społeczny*, red. S. Fel, M. Wódka, Lublin 2013.
- Przeniosło M., Przeniosło M., *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Katolicki Uniwersytet Lubelski*, Kielce 2022.
- Przeniosło M., Przeniosło M., *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jagielloński*, Kielce 2021.
- Przeniosło M., Przeniosło M., *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Kielce 2022.
- Przeniosło M., Przeniosło M., *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Poznański*, Kielce 2022.
- Przeniosło M., Przeniosło M., *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie*, Kielce 2022.
- Przeniosło M., Przeniosło M., *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Warszawski*, Kielce 2022.
- Roszkowski W., *Orzęcki Roman*, w: PSB, t. 24, 1979, s. 322–323.
- Stanisław Swianiewicz (1899–1997) ekonomista, sowietolog, historyk idei*, red. B. Gaziński, Olsztyn 2011.
- Wojdyło W., *Stanisław Grabski (1871–1949). Biografia polityczna*, Toruń 2004.

Małgorzata Przeniosło, Marek Przeniosło

Professors of economics and related sciences
at the universities in the Second Republic of Poland
(Summary)

In the interwar period, the six universities that existed at that time employed 27 professors heading departments of economics or sciences related to economics. The text outlines a collective portrait of this group by presenting the highlights of their professional and academic career, as well as their family life. Compared to other university department heads, interwar economics professors were a typical group. It refers to their education at more than one university and how they advanced through academic promotions. Additionally, there were unique qualities that distinguished them from other professors. There were some differences regarding the social background of future economics professors, with an extensive group of descendants of landowners among them. A larger-than-average number had undergone the habilitation procedure before taking up a chair. Economists also undoubtedly stood out positively in terms of publication activity. Participation in prestigious scientific organisations (national and international) was lower than the average. Indeed, the most significant distinction was the numerous participations of economists in the country's political life, including the number of persons entrusted with the mandate of Sejm envoys and holding the position of minister/vice-minister in the interwar government cabinets. It was undoubtedly influenced by the education and professional experience predisposing them to fulfil these duties.

Małgorzata Przeniosło – prof. dr hab., pracownik Instytutu Pedagogiki UJK w Kielcach, kierownik Zakładu Historii Oświaty i Wychowania; kierownik grantu NCN „Rada Główna Opiekuńcza 1914–1921” i grantu NPRH „Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej”. Zainteresowania naukowe: historia nauki, dzieje dobroczynności, historia Lwowa i Wilna w XIX i XX w.

Małgorzata Przeniosło – professor, an employee of the Institute of Pedagogy at the Jan Kochanowski University of Kielce, head of the Department of the History of Education; principal investigator in research project founded by the National Science Centre “General Welfare Council 1914–1921” and the NPRH grant – “Biographical Dictionary of University Professors of the Second Republic of Poland”. Academic interests: history of science, history of charity, history of Lviv and Vilnius in the 19th and 20th centuries.

E-mail: malgorzata.przenioslo@ujk.edu.pl

Marek Przeniosło – prof. dr hab., pracownik Instytutu Historii UJK w Kielcach, kierownik Zakładu Historii XX wieku. Zainteresowania naukowe: historia nauki, społeczeństwo polskie w latach I wojny światowej, życie polityczne II Rzeczypospolitej, produkcja zabawek w PRL.

Marek Przeniosło – an employee of the Institute of History at Jan Kochanowski University of Kielce, the head of the Department of 20th Century History. Academic interests: history of science, Polish society during World War I, political life of the Second Polish Republic, toy manufacturing in the People's Republic of Poland.

E-mail: marek.przenioslo@ujk.edu.pl